

III Археологічний з'їзд та його вплив на формування національних дослідницьких інституцій

У другій половині XIX ст. археологія в Російській імперії (як і в Західній Європі) була єдиною в багатьох іпостасях. Як і раніше, існувало уявлення про археологію як про історію мистецтв, успадковане від попереднього періоду й стимульоване самим характером класичних старожитностей. До 1860-х років оформилося нове поняття про археологію як «побутову історію всіх народів», тобто науки, що вивчає, висловлюючись сучасною мовою, історію культури в усіх її проявах (речових пам'яток, пам'яток мистецтва, мови, народних звичаях). Паралельно вже тоді в наукові кола проникло еволюціоністське уявлення про археологію як про дисципліну, що вивчає етнографію і фізичну будову людини на різних етапах її давньої історії. Загалом така точка зору й була головною ідеєю та метою проведення Всеросійських археологічних з'їздів.

Учасники III Археологічного з'їзду

З ініціативи Московського археологічного товариства та його засновника, російського археолога, члена-кореспондента Петербурзької академії наук графа Олексія Уварова 1869 року було скликано перший з'їзд у Москві та вирішено проводити зустрічі кожні три роки по чергово в різних містах за тематикою, пов'язаною з історією та археологією того регіону, де буде проводитися з'їзд [Уваров 1905, с. 14].

Третій археологічний з'їзд було проведено в Києві, 2–21 серпня 1874 року під керівництвом Володимира Антоновича, Павла Демидова та Олександра Уварова.

До початку роботи з'їзду було видано науковий збірник під редакцією В. Антоновича і Ф. Терновського «Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей», у якому подавалися дані про всі відомі на той час старожитності Середнього Подніпров'я. Взагалі В. Антонович був одним з найактивніших учасників зібрання. Як один з організаторів дослідник мав чимало роботи перед відкриттям, зокрема він ретельно підбирав археологічні матеріали для виставок, збирав доповіді, які мали бути заслухані на з'їзді, планував розкопки. Так, археолог читав реферати та брав активну участь у їх обговоренні, проводив екскурсії по Києву, детально пояснюючи його історію та археологію, проводив розкопки і пояснював значення знайдених матеріалів [Антонович 1997, т. 2, с. 384]. Наприклад, до і під час з'їзду проводилися розкопки між селом Гатним і урочищем Теремки (околиця Києва). Тут досліджувалося п'ять курганів з метою визначення типу поховального обряду населення, яке проживало в Середньому Подніпров'ї. Археологічному вивченню було піддано також храм святих Бориса і Гліба у Вишгороді.

Засідання відбувалися у пленарному та секційному режимах. На пленарних розглядалися загальні проблеми дослідження старожитностей різних епох. На пленарному засіданні виступили Д. Самоквасов і В. Антонович з доповіддю «Інструкція для проведення розкопок курганів»,

у якій наголошували, що «кожний курган має бути описаний, зміряний, необхідно вести щоденник, всі окремі кургани і два чи три з групи досліджених потрібно розкопувати пошаровим зняттям ґрунту, починаючи з вершини до основи» [Труды 1878, с. 17–18].

Секційні засідання проходили за кількома напрямками, загалом під час з'їзду працювало вісім секцій: первісні древності (очолив О. Уваров); історична географія й етнографія Росії та слов'янських земель (М. Костомаров); пам'ятки російського мистецтва (Н. Музаркевич); побут домашній і суспільний у Росії і у слов'янських народів (О. Міллер); церковний побут (П. Лебединцев); російські і слов'янські пам'ятки мови і писемності (І. Срезневський); стародавності класичні, візантійські і західноєвропейські (В. Модестов); східні стародавності (В. Вельямінов-Зернов).

Перелік напрямів роботи секцій виходив далеко за рамки археології як науки. Будь-який учасник з'їзду міг за бажанням взяти участь у роботі однієї або кількох секцій. Дозволялися як усні, так і письмові повідомлення з регламентом у середньому не більше 30 хвилин, робочою мовою була російська. Іноземні учасники виступали рідною для них мовою, для цього проводилися спеціальні засідання. Як правило, для учасників і гостей з'їздів влаштовувалися археологічні виставки. В основу виставки, наприклад, на III з'їзді було покладено колекції Музею старожитностей Університету св. Володимира, яка складалася з двох частин: перша торкалася загально-слов'янської проблематики (первісні старожитності, пам'ятки від прийняття християнства до початку XII ст.); друга була присвячена давньоруській історії (пам'ятки з кінця XIV ст. до вступу на престол династії Романових, старожитності Київської землі).

Також варто згадати, що на з'їзді була зачитана доповідь Федора Івановича Камінського про пам'ятки кам'яного віку на р. Сулі і її притоках,

зокрема, і про палеолітичну стоянку Гінці. Це була перша робота, що звернула увагу археологів на кам'яний вік на території України.

За результатами роботи з'їзду було видано матеріали у двох томах, для чого було створено редакційний комітет під керівництвом професора Київського університету св. Володимира С. Модестова. До них, крім доповідей, включалися протоколи оргкомітету, інструкції зі збирання археологічних, історичних, етнографічних та інших матеріалів тощо.

З одного боку, непересічне значення з'їзду для розвитку археології полягало в тому, що на ньому вирішувалася низка теоретичних і методологічних питань, зокрема, питання про предмет і завдання археології, її зв'язок із власне історією. З другого боку, київський з'їзд став справжнім проривом у розвитку власне української археології, адже він був по своїй суті українським – переважна більшість зачитаних рефератів стосувалася української археології, етнографії та історії. Так, із 204 учасників 126 були вихідцями з України. Західний регіон, наприклад, репрезентували Е. Калужняцький, Д. Нижинецький, В. Площанський зі Львова, М. Коморошаніз Чернівців, Я. Волошинський із Рівного. Виступив з доповіддю й уродженець Галичини Я. Головацький – «Историко-этнографический очерк Галичины и Угорской Руси», у якій, зокрема, висловив думку про автохтонність слов'янського населення Закарпаття і входження краю до складу Київської держави за часів правління Володимира Святославича.

Слід зауважити, що саме київський з'їзд, на відміну від двох попередніх, став насправді міжнародним, адже його відвідали сербські (Ю. Даничич, С. Новакович), чеські (О. Колер, Я. Ганоль), хорватські (Ф. Рачка) та французькі (Л. Леж та А. Рембо) вчені. Напевне, саме за вдало організований і проведений з'їзд у Києві 4 листопада 1874 року В. Антоновича було одностайно обрано членом Московського археологічного товариства [Антонович 1997, т. 2, с. 356]. Саме з цього з'їзду почав втілюватися у життя задум Володимира Антоновича щодо якомога

детальнішого вивчення історії українських земель від первісних часів до сучасності.

Джерела та література

Антонович 1997. Син України: Володимир Боніфатійович Антонович, 1–2. Київ.

Труды 1878. Труды III археологического съезда в России, 1. Київ, с. 17–18;

Уваров А. 1905. Обзор деятельности двенадцати первых АС. Труды XII Археологического съезда в Харькове. Москва, с. 14.

Григор'єва Л. 2010. Роль В. Б. Антоновича (1834–1908) у формуванні Української археології. *Етнічна історія народів Європи*, 35, с. 49–54.

Пеняк П. 2008. Из історії археологічних з'їздів. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, 12, с. 435–437.

*Ілля Ткаченко,
старший науковий співробітник
Музею історії Десятинної церкви*